

Ne nyomozzuk tovább az úz scytha népnek őstörténeteit; ez háladatlan fáradozás mindaddig, míg a' Pannonia és Dacia' térein tartózkodott, vagy azok fölött elvonúlt hajdani népek' kimerítő őstörténete hiányzik. E' népeket kell sirjaikból feltámasztanunk, és azoknak különböző, vagy egymáshoz hasonló alkatásu temetőhelyeikből, mint látható emlékeikből, azok' rokonságát, vagy rokonalanságát meghatároznunk. A' mi e' tárgyban ekkorig nálunk történt, az nem egyéb, nem több kezdetnél; mert ehhez nem egyes ember szorgalma 's ereje kivántatik, és már e' kezdetet is nem kevesen haragos, ne mondjam harcziás indulattal fogadják, valahányszor történeti kúlforrások, tapasztalati kutatások és látható emlékek' nyomán más mondatik, mint mihez ők szoktak.

— Ez után

WENZEL GUSZTÁV lt.

folytatta *historiai tanulmányait*, különösen a' történelemben felkapott nyelvészeti, physiologiai és philosophiai irányokról, vonatkozva a' magyar történetírásra.

KIS GYÜLÉS, MÁJUS' 29. 1854.

(A' *mathematical és természettud. osztályok' részére*).

Kubinyi Ágoston igazg. és tisz. tag' helyettes elnöklete alatt

Jelen az illető osztályokból: Bugát, Gebhardt, Györy, Kiss K. rr. lt. Csorba, Nendtoich, Petényi lt. lt. — Egyéb osztályokból: Czuczor, Érdy, Horváth Cyr. és Jerney rr. lt. — Bertha, Podhradcsky, Tóth, Wenzel lt. lt. — Toldy Ferencz titoknok.

PETÉNYI SALAMON lt.

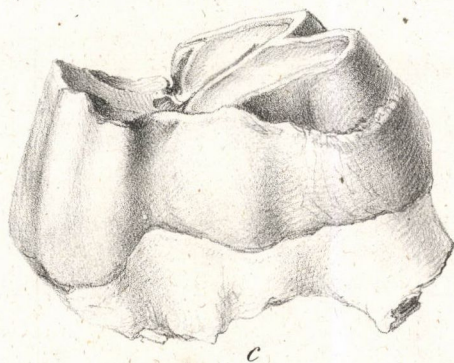
a' vastagbőrűek és az orrszaruakról általában, a' hornyolt szarúllanócsról pedig különösen értekezett a' következőkben.

A' magyar hazánkban előforduló számosb ős-gerinczes állatok közt fő szerepet játszanak a' *vastagbőrűek* (Pachydermata; Dickhaeuter). Ezeknek maradványai a' honunkban előjövő harmadrendű és özöni képletekben nem csak leggyakoribbak, de minthogy legroppantabbak, tehát legerősebbek, valamennyi ős-emplős maradványok közt egyszersmind a' legjobban, legépebben tartattak is meg.

A' pachydermák jobbadán nagyobb, nem ritkán roppant emlősök. Újjaik' vége vastag, széles körmeikkel egészen be lévén takarva, nem képesek azokkal sem a' tárgyakat körülfogni, sem ezeket megtartani; vastag lábaik tehát csupán támasz gyanánt

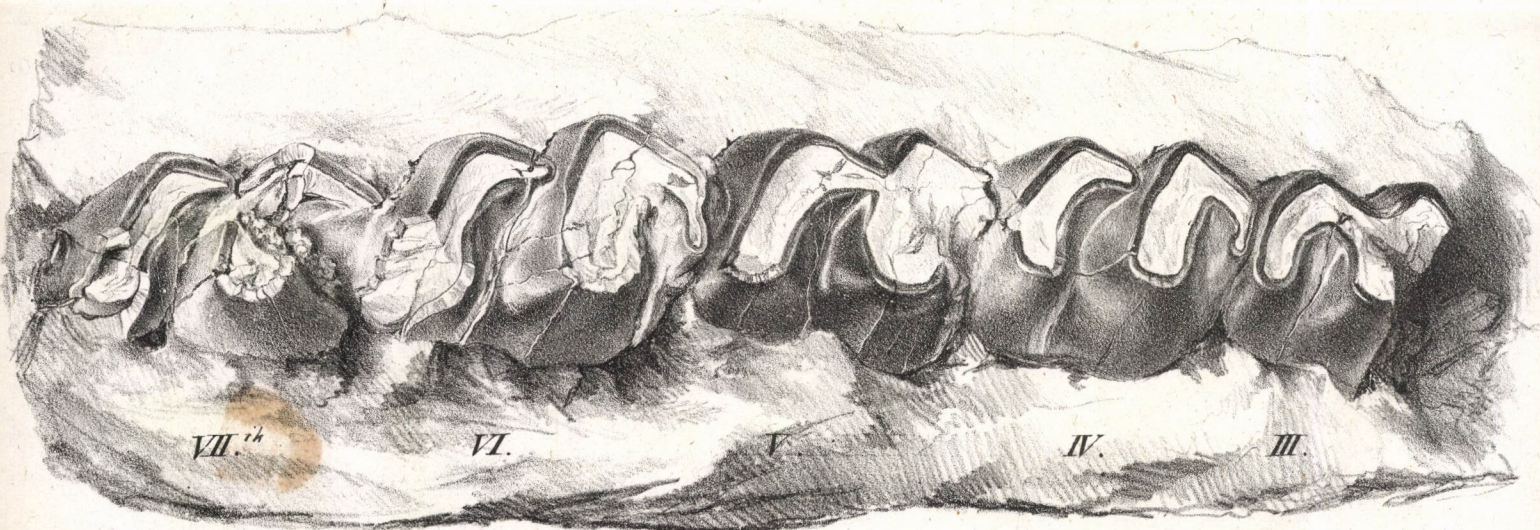
[*Aceratherium incisivum*. Kaup.]/

I.

III^{ik}. felső bal zápfog külön oldalról.

II.

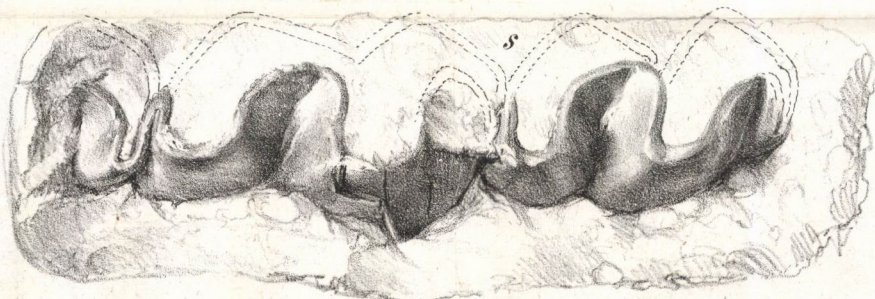

alsó bal zápfog.

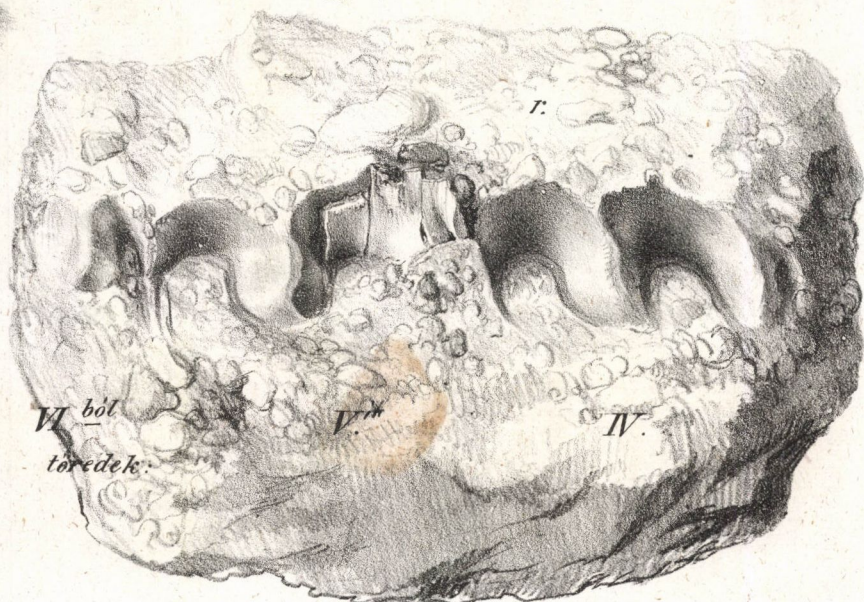
III.

VI^{ik}. alsó bal. zápfog.

IV.

alsó bal zápfog

szolgálnak, 's azért vállkulcsok mindenkor hiányzik. Gyomruk egyszerű, növényeledelre szorítvák. Minthogy idomuk 's életmódjok sokkal kevesebb változásokat mutat mint a' karmós emlősöké, nem lehetett köztök többet két alrendnél föllállítani, t. i. az *Ormányosak'* (Proboscidea; Rüsselthiere), és a' *tulajdonképi vastagbőrűek'* (Pachydermata proprie sic dicta; eigentliche Dickhaeuter) rokonzatait.

Ezen emlősök valának az ősvilágnak szárazon élő állatok nagyjai, óriásai, uralkodói, fölülmúlván mind roppantságokra, mind nemek és fajok' számára nézve hasonrendű mostelő rokonaiakat. Azok töltik be 's pótolják ki az emlősök' szervezetében azon hézagokat és hiányokat, mellyek a' most élő emlősöknek nem csak egyes nemei, hanem egész családjai, sőt rendjei között találhatók.

Az ős pachydermák beléesvén a' harmadrendű képletek' első szakaszába, tehát a' földgömb' képezésének azon korába, mellyben a' húsevő, vagy is hibásan úgynevezett ragadozó emlősöknek még semmi nyoma sincsen; igen világos, mikép az állatország' teremtésének rendje azt hozá magával, hogy a' húsevő állatok' föllépte, sok más egyéb, azoknak eledelül szolgáló állatoknak nagyobb számára, 's így már terített asztalra akadjon. Innen kiindulva, azt állítják a' geológok, hogy az éjszakamerikai őscsontokat tartalmazó képletek, miután azokban Koch' puhatólásai' nyomán semmi jele sem találtatik az ős húsevőemlősök' maradványainak, minden valószínűséggel sokkal később népesítették meg emlős lakosokkal mint az óvilág' részei.

Az őskor' vastagbőrű emlőseihez tartozának : az elefántok, mastodontok (kúpfogúak), tetracaulodon, missourium, sus, hypopotamus, anthracotherium, elasmotherium, lophiodon (tarajfog), palaeotherium (hajdanócz), anoplotherium (fegylenősd), tapyrus, rhinoceros (orrszaru), 's ezekkel közelebb távolabbi rokonságban volt, jobbadán ormányos, agyaras egyéb számos emlősei az ősteremtésnek.

Az itt elősorolt ősemmlősök' többjeitől azonban elválva, ez alkalommal csak az orrszaruak' családjáról kívánok még néhány szót ejteni, 's azok' sorában jelesen a' *hornyolt szarútlanócnak* (Aceratherium incisivum) hazánkban fölfedezett lelhelyei 's maradványaira annál is inkább irányozni a' tek. academia' figyelmét,

minthogy maradványai a' rokonsaláduak közt legritkébbak, azoknak hazánkban tudományos fölfedezése, tudommal, csak 1847. óta, tehát még csak ez utolsó évtizedben lön ismeretes; mivel azok tudommal és a' magyarhoni serdülő őslénytan' (palaeontologia) tudtával eddig csupán négy helyen lelettek föl; leginkább pedig azért, mivel utolsó lelhelyök épen lakhelyünk, Pest-Buda testvérvárosunk' határában esik, 's minthogy a' legközelebb föllett maradványnak megmentését az ezen tisztelt academia' egyik köz-tiszteletű tagja, m. b. Eötvös József tiszteleti tag úrnak köszönhetni, ki egyszersmind szíves volt ezen kétes ősreklények meghatározását és megismertetését reám bízni.

Minthogy szarútlanóczunk a' vastagbőrűek' egyik igen érdekes családjához, t. i. az orrszaruakhoz tartozott, helyén lesz előbb e' családról általában pár szót előre bocsátanom, aztán a' hornyolt szarútlanóczról különösen értekeznünk.

Az orrszaruak vagy szarvorrúak' (Rhinoceros-ok) családjához tartozó emlősök jobbadán roppant nagy állatok. *Testök* szarvállományu vastag bőrrel és sertékkal fodított. A' most élők *lábai* 3 egyenlő újra 's csak a' kihalt fajok' egyikénél, 's épen a' hornyolt szarutlanócznál, négy újra osztvák. Nagy *fejök*, tehát koponyájok is, felette hosszú, hátrafelé gúlásan emelkedő, végén pedig rögtön 's függélyesen leszakadó ¹⁾. Rajta az *orrcsont* igen elnyúlt, felette vastag és erős, fölül boltidomban és mintegy dagályban egyesült, mellynek' érdes, ripacsos fölületén a' bőrhöz tapadott rostos, szarvállományu 's mintegy összeenyvezett szőrökből álló 1 vagy 2 szaru áll. *Szemeik* kicsinyek; *fogaik* fölül alul két-két metsző, hét-hét záp, összesen tehát 32. *Szemfogak* hiányzanak.

Nálok a' *metszőfogak* rendkívüli idomúak és nagyságokra nézve a' két állkapocsban különbözök; ezektől a' zápfogak, mint az őrlőknél (Glires), nagy hézag által elválasztvák. A' *felső zápfogak* — kivéve a' háromszegű utolsót — négyszegűek, az *alsók* kettősfélholduak; mind kétféle pedig különféle emelkedettséggel, völgyceletekkel, gömbölyű likakkal ellátvák.

¹⁾ Az ásatag (fossil) orrszaruak' kaponyái soká a' mesés kondor madár (Gryphus antiquitatis, Schubert) fejeinek tartattak, szarvaik pedig ugyanazon mesés madár' karmóinak, míg ezen balvélekedés Fischer által megczafolaték. (L. Fischer de Waldheim : sur le Gryphus antiquitatis, Moscon, 1836).

Ezen nagy, esetlen, otromba, nedves helyeket kedvelő, növények 's főleg fagallyakkal élő állatokból a' világ' mostani teremtésében is több faj fordul elő, még pedig az újabb emlőstan szerint mintegy 5 élőfaj. Ismereteseek:

1) *A keletindiai orrszaru* (*Rhinoceros indicus*, Cuv. *Rhinoc. unicornis*, Linn.). Egy szarvu, bőre mélyen redős 's annyira vastag, hogy abból botok és paizsok készíttetnek. Hona keletindia 's ennek főleg a' Gangesen túli tartományok. Ez többször volt látható Európában, 's tudtommal (1818-ban) egyszer Pesten is.

2) *A' szumatrai orrszaru* (*Rhinoc. sumatrensis*, Cuv.). Az előbbtől az által elváló, hogy bőrén a' redők alig észrevehetők: ellenben annál szőresebb. Rendes előszarva mögött még egy más kisebbet is hord. Hona leginkább Szumatra.

3) *A' javai orrszaru* (*Rhin. javanus*). Börredői csekélyek, egész bőre azonban apró, sűrű, szegletes gumókkal fődött. Jáván kívül sehol sem találhatók.

4) *Az afrikai orrszaru* (*Rhinoc. africanus*, Cuv.). Redőtlen bőrű, metszőfoga nincs, orra két szarvu. Afrika' lakosa.

5) *Tompaorru orrszaru* (*Rhin. simus*, Burshel). Közel kétszer nagyobb az előbbinél, szinte redőtlen bőrű, két szarvu, igen tompa és széles orru, Afrika' mélyeiben tartózkodó.

A' most élő orrszaruak' fajainak számát sokkal felülmúlja a' már csak eddig is fölfedezett, kihalt, ős, tehát ásatag orrszaruak' sorozata. Hogy ezeknek is nevei, jelényei 's lelhelyeivel jobban megismerkedjünk, bátor lesznek közölök szinte néhányat főlemlíteni:

1) *A' rekeszorru (átfalazott orru) orrszaru* (*Rhinoceros tichorhinus*, Cuv.; *Rhin. antiquitatis*, Blumb.; *Rhin. Pallasii*, Desm.; *Rhin. Sibiricus*, Fischer).

Az egész földkereken, 's így Európa' tartományainak harmadrendű képleteiben, a' barlangok, csonttorlatok, folyamokban leggyakoribb, legterjedtebb faj. Az ősvilág' ezen volt lakosának tökéletesen megtartott hullája már 1771-ben találtatott az Irkuczk melletti Willui folyampartja' iszapjában befagyasztva, melyről a' híres porosz buvár, Pallas, azt írja: „hogy teste, főleg feje 's lábai hosszú szőrrel fedetvék.“ Ennek nyomán azt hiszik a' mastodológok (emlősbuvárok), miszerint ez állat, valamint a' szőrös mammutok is, inkább teremtetek volt az éjszaki hideg, mint a' déli 's keleti meleg éghajlatok' lakóivá.

A *rekeszorra orrszaru* szembeszökőleg különbözött minden egyéb fajoktól az aránylag felette hosszú, keskeny, majd mindenütt egyenlően magas és széles koponyája, valamint azon vastag rekeszcsontjával, mely orrgödrét végig kétfelé választja vagy is átfalazza. Orra' fölületén állott két tetemes, három-négy láb magas szaru, mit érdes, ripacsos két dagályából következethetni.

E' fajról azért szoltam bővebben, mert maradványai hazánkban gyakoriak. Tudtommal eddig legtöbb fogatott ki a' Tiszából, honnan nemzeti muzeumunk' őslény-gyűjteménye 3 koponyát, 2 alsó állkapcsot, 1 fölkarcsontot 's több más töredéket bír. Egy töredékes kaponya, több, ugyanazon állathoz tartozó csontokkal együtt ásaték ki mintegy 1842. táján Maros-Vásárhely mellett, Szent-Gerliczén, marosszéki főorvos, dr. Béltéki Zsigmond úr által ajándékoztatván a' m. nemzeti muzeumnak. Azon töredékes kaponya pedig, mely a' m. orvosok és természetbuvároknak Kasán 1846. tartott VI. nagygyűlése' alkalmával volt az ottani főtanoda' gyűjteményeiben látható, Ungvár megyében Kapos mezőváros' határában Ortó nevű tóból fogatott ki. Az eperjesi evang. collegium' gyűjteményeiben látható szinte egy felső állkapocsi zápfog, melynek lelhelye azonban ismeretlen. Nekem is sikerült 1851-ben e' fajból hazánkban több maradványokat, jelesen több szép felső zápfogakat, kar-, lábszár-, újjperc- és sarkcsontokat megszerezhetni a' nemzeti muzeum' gyűjteményeinek, a' vashámorok és vasöntő hutákról ismeretes, Zólyom megye' felsőgarami völgyében fekvő, Garamfalva (Hronecz, Rohnitz) mellett éjszak felé emelkedő hegyoldalában levő „Lipova“ nevű csontbarlangból, hol az *ősmédre* (*Ursus spelaeus*), az *ásatag ló* (*equus fossilis*), az *ősbika* (*bos primigenius*), a' *juhika* (*ovibos fossilis*), az *ásatag gímszarvas* (*cervus elaphus priscus*) és az *őselefánt* (*Elephas primigenius*) maradványai közt eltemetve valának. Szerencsém van azokból néhányat bemutatni, a' többinek megtekintésére a' tisztelt urakat a' nemzeti muzeum' őslénytani gyűjteményébe meghívni.

Az ős orrszaruak' fajaihoz számíttatnak azon kívül :

2) A' *Schleiermacherféle orrszaru* (Rhin. *Schleiermacheri*, Kaup.). Orra' képleténél fogva legközelebb állott a' most élő szumatrainhoz. Szinte 2 szarvu. Leletik Bajor- és Württemberg országokban.

3) *A' vékonyorrú orrszaru* (Rhin. leptorhinus. Cuv.); Franciaországban;

4) *Az óriási orrszaru* (Rh. giganteus), Éjszakamerika;

5) *A' törpe orrszaru* (Rh. pygmaeus. Münt.), Bajorország;

6) *A' szélesfogu orrszaru* (Rh. latidens), a' birmán tartományok;

7) *A' keskenyfogu orrszaru* (Rhin. angustidens), Európa, Amerika;

8) *A' Humboldtfele orrszaru* (Rh. Humboldtii), Chili;

9) *A' Goldfussfele orrszaru* (Rh. Goldfussii, Kaup.), a' rajnai vidék;

10) *A' kordillérai orrszaru* (Rh. Cordillerarum), Chikito hegyeiben. Ezekon kívül említettnek még:

11) *Rh. angustirictus*; 12) *Rh. Steinheimensis*; 13) *Rh. mollissicus*; 14) *Rh. alleghaniensis*; 15) *Rh. leptodon*; 16) *Rh. elephantoides*; 17) *Rh. tapiroides* és 18) *Rhin. incisus*. Cuv.

Újabb időkben sikerült főleg a' darmstadti híres palaeontolog, Kaup tanárnak annyi maradványokat összeszedni az utoljára megnevezett faj, t. i. a' *Rhinoceros incisivus*' csontvázából, jelesen az eppelsheimi homokból majd egészen ép koponyákat, hogy Kaup ez által képes volt a' legérdekesebb összehasonlítások' nyomán nem csak azt bebizonyítani: hogy a' *Rhinoceros incisivus* Cuvieri, szorosan véve igazi Rhinoceros nem volt, hanem azt mint magánálló ősemlős nemet fölállítani az őslénytanban. Minthogy pedig ezen ősemlős leginkább az által különbözik a' valóságos orrszaruaktól, hogy, míg ezeknek orrcsontjaik igen vastagok, boltidomban egyesültek, érdesek 's így a' szaruhordásra alkalmasak, akkor amannál az orrcsont rövid, vékony, keskeny, finom, sima és fölfelé görbült voltánál fogva képtelen volt a' szaruhordásra, tehát valóban szarutlan is: ez okból nevezé azt Kaup „*Akeratherium*nak“ azaz szarutlan állatnak. Én magyarul: *hornyolt szarutlanócnak* nevezem (*horony*, incisio; die Falz, Einschnitt, Kehle, Kerbe; *hornyos*, incisus; *hornyolt*, incisivus, gefurcht, gekerbt, eingeschnitten).

A' fentérintett megkülönböztető főjelényeken kívül, még az által is eltér az *Aceratherium*' neme a' valóságos Rhinocerosoktól, mert annak majd disznó alaku *kaponyája* hátul csak lassan emelkedik fel magasságáig; *taraján* végig egy barázda fut; ka-

ponyáján *azon szeglet*, mely az orrcsont és a felső állkapocs közt képeztetik, sokkal hátrább esik mint az orrszaruaknál, állván t. i. ottan a' negyedik, ezeknél pedig a' második zápfog fölött; valamint az által is, hogy az Akeratheriumnál a' *szemgödör* kisebb, mint a' Rhinocerosoknál, mert nála a' járomcsont sokkal szélesebb 's előbbre nyújtózik, mi által a' szemgödör keskenyül, levén azonfölül még két kiugró al- és felsontnyújtvánnyal ellátva. Az Akeratherium' mellső lábai négyujjúak voltak, míg az igazi Rhinocerosokéi csak háromujjúak. A' szarutlanócnak szinte 32 foga volt, t. i. minden állkapcsában 1 erős metsző és 7 zápfog. *Felső metszőfogai* a' legnagyobb őslénytani ritkaságokhoz tartoznak, 's ha netán honunkban találtattak is, a' tudománynak megmentve nincsenek.

A' Kaup által föllállított Akeratherium incisivum együtt találtatott a' sokkal nagyobb Schleiermacherféle orrszaru' maradványaival, a' mainzi palában, az oppenheimeri és budenheimeri mészpalatelepekben, leginkább pedig az eppelsheimeri, a' monbacheri és windheimeri homoküledékekben; 's ezen maradványok' legnagyobb része Kaup' gazdag őslénytani gyűjteményeibe került, szolgálván nekie a' szükséges összehasonlításokra és leírásokra. Bajorországon, 's főleg a' Nürnberg mellett fekvő Georgengsmünd' határában talált maradványok, frankfurti híres palaeontológ Meyer Armín által irattak le; míg a' franciaországi Abbéville, Avaray és Sansan határaiban fölfedezettettek Cuvier' puhatolásainak tárgyai valának.

A' hornyolt szarutlanócz' csontvázának több részei fedeztettek fel már Ausztriában is különféle helyeken. Így például: a' bécsi Rennweg nevű külvárosi Belvedere' tözsomszédsága' homok- és kavicsgödrei' 8 ölnyi mélyében, 1846. decemberben egy egész koponya találtatott a' felső állnak mind a' 14 fogával együtt; 's egy évvel később ugyan azon helyen, mintegy száz ölnyre az előbbtől több töredékei az alsó állkapocsnak is, *sőt egy metsző foga is!* Szintúgy ásaték ki 1845. dec. 6. a' Wienerberg' alján, az inzersdorfi Miesbachféle téglavető-agyagnak hét ölnyi mélyében egy épségben kivett egész alsó állkapocs mind a' hét fogával együtt. Sőt, maga a' gloggniczi barna kőszénbányájából is nyert Miesbach úr egy alsó álltöredéket.

Egyes töredékek 's elszabadult fogak találtattak gyakrabban a' lajtai mészkőben is, a' bádeni kálváriahegyen, Eisgrub, Hohenwarth, Krems és több helységek' szomszédságában.

Ezen a' végveszélytől a' tudomány' számára szerencsésen megmentett ősvilági ereklyék láthatók Bécsben, részint a' cs. kir. udvari ásvány-kabinetben, részint a' cs. kir. birodalmi geologiai intézet' gazdag őslénytani gyűjteményeiben. Ha pedig valaki azokról olvasni is kívánna, azt bátor vagyok utasítani a' Haidinger Vilmos által kiadott „Berichte über die Mittheilungen von Freunden der Naturwissenschaften in Wien“ című folyóirat' I. kötet, 50—55-dik és II. köt. 40, 41, 411—412. lapjaira, hol azokról Dr. Hörnes Mórícz bővebben értekezik.

Kedves hazánkban, Magyarhonban szinte lelettek fel néhány helyen a' hornyolt szarutlanócnak egyes maradványai. Eddig négy lelhelye esett tudtomra.

Első hely, a' sósikúti durvamész-kőbánya, itt, a' budai hegység' délnek elnyúló fokán. Ott töretvén a' kő 1847-ben a' pesti lánczhíd-építés' számára, mintegy három ölnyi mélységben az anyakőbe beöntve merült fel ezen ősalát' *egész koponyája*, melly azonban fájdalom! a' kőfejtők' vigyázatlansága 's tudatlansága miatt összezeúzotva széthányatott. Sikerült azonban mégis a' tiszt. academia' egyik tagja, Tasner Antal úrnak az itt bemutatott, 6 foggal bíró, alsó bal állkapcsot megmenteni, melly általa a' nemzeti muzeumnak ajándékozotván, általam kivésve meghatározoták (*l. a' 2. tábla' 2. ábráján*).

Második lelhelye a' hornyolt szarutlanócz' maradványának honunkban a' Sopron városán kívül éjszaknyugatra fekvő *Kurucz-domb* (Krutzenberg), hol ezen *alsó állkapcsi* szép 6. *zápfog*, több lábnyi mélységű kavicsgödörben kiásatván ¹⁾, a' soproni lyceum' tanára, tisztelendő Vidák Öse úr által megszereztetett, ki azt nekem a' magyar természetvizsgálók és orvosok' 1847-iki (utolsó) nagygyűlése' alkalmával átadá a' nemzeti muzeum' gyűjteményei' gyarapítására (*l. a' 2. táblán 3. ábrán*).

Harmadik lelhelye a' hornyolt szarutlanócz' magyarhonbani maradványainak a' Bars megyei, Garam' mentében fekvő Szent-

¹⁾ Dr. Hörnes Mórícz úr, a' bécsi cs. kir. udv. ásvány-kabinet' segédőre, hoz fel „Verzeichniss der Fossil-Reste des Tertiär-Beckens von Wien“ című munkáskája' 13. lapján még két helyt Sopron megyéből, hol az Akeratherium incisivum' maradványai lelettek volna, ú. m. *Lorettót* a' Lajthahegy' alján, és (?) *Goyss*-ot a' Fertő tava' szomszédságában. — Ez utolsó hihetőleg *Nyulas-Joiss* (nem Goiss) lesz! 's akkor Moson megyében.

Kereszt püspöki város' közelében műveltetett *Ferdinánd Császár* nevű *főbányamenete* (Kaiser Ferdinand-Erbstollen). Ott töretett ki az 1850-iki november' napjaiban az ottani bazalttuffában három *lábszár-töredék mellett a' felső bal kapocsnak elülről való harmadik zápfoga*, mely körmöczbányai cs. kir. kincstári bányamérnök Jurenák András barátom által hozzám küldetett meghatározás végett.

Felette sajnálom, hogy a' ritka tárgyat — nem lévén a' hornyolt szarutlanócz' felső állkapocsi zápfoga sem a' nemz. muzeum, sem egyetemünk' gyűjteményeiben — a' maga valóságában elő nem mutathatom, mert több sürgönyök' következtében kénytelen voltam azt a' selmeczi cs. kir. bányászti főtanodának, melynek tulajdonává lőn, visszaküldeni, honnan azonban nem sokára, 's így hazánkból is, eltűnt. Hogy mégis legalább árnyékában köztünk megmaradjon, lerajzoltattam azt Haan Antal öcsém által, külön három oldaláról természeti nagyságban (*l. a' 2. táblán 1. ábrán a. b. c. alatt*).

E' rajzon is kivehetni, hogy az *Akeratherium incisivum*féle *felső állkapocsbani zápfogak* négyszegű koronások valának; hogy fogkoronájokon különféle emelkedések, hornyolatok, kivölgyelések és likak elhelyezvék; hogy tövük' alján elnyúló ránczos megvastagulásokkal ellátvák, minők az igazi orrszaruak' zápfogain nem láthatók. Hogy pedig az általam meghatározott fog, valóban harmadik zápfoga volt a' felső bal kapocsnak, az a' fogak' jelénységéből, jelesen pedig abból tetszik ki, hogy csupán a' harmadik elülről zápfog' belső alja' hosszában van egy elnyúló, fűrész, az *a.* és *b.* ábrán *x.* alatt jól kivehető ránczmegvastagulás, és egy félholdképű tekervényes közép hornyolat *z.*, mely jelény minden egyéb fogaknál vagy máskép képeztetik, vagy éppen hiányzik. (*L. Bronn Lethaea geogn. 1—14. lap, XLVII. táb. 2. a—d. ábra. Cuvier, Recherch. s. l. oss. foss. 89. l. XVIII. ábra, 2. sz.)* 1).

1) *Mértékei* azon felső bal állkapocsbani elülről 3-dik zápfognak: átmérőjének ottan vett legnagyobb *hossza*, hol a' fog' belszéle hátrafelé kidudorodik: 2''; kisebb *hossza* külfelei belszélén és a' gyök *hossz*: 3'''-al csekélyebb. — *Szélessége* vagy is *vastagsága*, künn: 1'' 5'''; középen és benn: 1'' 3'''. — *Magassága*, elül, legnagyobb: 1''; legmélyebb kivágásánál: 10½'''; belül, a' legnagyobb: 9½'''; a' legkisebb: 9'''; lapított oldalain, a' legnagyobb: 9'''; a' közép: 7'''; s a' legkisebb: 6½'''.

Negyedik lelhelye a' hornyolt szarutlanócz' magyarhonbóli maradványainak, ikervárosunk 's lakhelyünk Budapest' határa.

Budai gyakorló orvos, dr. Patacsics úr, töretvén a' múlt 1853-iki nyáron építő követ a' budai Istenhegy' keleti csúcsa alatt levő homokkő- és kavicsstorlat' harmadrendképletű kőbányájában, az általa ugyanott az Istenhegyen önmaga és a' hegyi biztosok' számára építendő lakokra : a' kőbánya' munkásai, mint mondák, *egyszerre egy kőbefoglalt nagyszerű állat' csontvázára akadtak.* Nem annyira az ősvilág' szent ereklyéje iránti kegyelettől, mint inkább valami ismeretlen józanabb ihlettől áthatva, oda futának a' bánya' tulajdonosához, bejelentvén neki a' ritka fölfedezést. De a' tudós doctornak minden czélszerű intézkedései mellett is az őszállatnak minden ereklyéi befalaztattak!

Fájdalom! későn esett e' szomorú hír b. Eötvös József úr' tudomására. Midőn a' tudományok' barátja éjszakeurópai utazásából istenhegyi csendlakába kedvesei közé visszatért, ott az elszomorító hírnél egyebet sem a' félig felépített házaknál, sem a' kőbányában nem találván, már-már könnyeivel kezdé kísérni az ismeretlenül maradt, a' készülöben levő Budapest' természetrajzi helyiratától 's a' honi őslénytantól — itt épen a' honi tudományosság' székhelyén — kiragadott, csak most igazán megsemmisített ősereklyét. — Illy kétséges gondolatok és nyomasztó érzelmek közt ide 's tova forgolódva 's az itt-ott heverő kődarabokat minden oldalról feszített figyelemmel megtekintgetve, el sem tudott távozni előbb védangyal gyanánt a' tisztelt báró, míg végtére mégis reá akadtott íme ezen kötöredékre! mellyen, bár első pillanatra semmi csontállomány nem, de 's hátha tán épen a' befalazott őszállatnak legalább valami nyoma látható! — Ő ezt is megmentendőnek gondolván, többek közt hozzám is hozta. 'S lám! ezen csekélység mind az, mi rajta az őszállatból fenmaradt : *a' fogaknak három üres benyomata, és az egyikben egy körömszecsnyi fogzománczból hozzá tapadó töredékecske.* Ez képviselője, a' földgömb' felbomlása' katasztrófhja által a' jövő világ' őslénytaná' számára az Istenhegybe eltemetett, de az ezen világ' úgynevezett „homo sapiens“ tagjai által megsemmisített őszállatnak.

Én benne első rápillantásra pachydermának foglennyomatait látám, sőt a' tisztelt bárónak azonnal megnevezém az állatot, t. i. *a' hornyolt szarutlanóczot*; meghatározván egyszersmind azon le-

nyomatokban : az alsó baloldali állkapocsnak negyedik és ötödik egész, és a' hatodik zápfog' egy kis töredékének lenyomatait. Ez azonban sokkal tökéletesebben látható íme ezen gypsöntvényen, melyet a' kőbeni foglenyomatokból eszközlék, 's mely a' sósúti állkapocsbani megfelelő negyedik, ötödik és hatodik zápfogakkal egészen egyezik (2. tábl. 4. ábrán).

Jóllehet mind azon Akeratherium iucisivum csontmaradványok, melyeket ez alkalommal szerencsém volt felemlíteni vagy be is mutatni Magyarhonból, aránylag azokhoz, minők a' francia- és németországi őslénytani gyűjteményekben díszelnek, valóságos csekélységek : minthogy azonban alig egy évtized' lefolyta alatt honunkban már is négy külön 's egymástól annyira távol eső helyeken találtattak, világos hirdetői annak, hogy részint magyar földünk, melynek mélyében olly roppant sok és nevezetes föld-'s őslénytani kincsek rejlenek, képes az Akeratheriumok' maradványaiból is többet, hihetőleg egész csontvázakat is fölmutatni; részint örvendeztető bizonyítványai annak is, hogy a' hazánkban ezelőtt annyira parlagon heverő őslénytan, valamint annak segédeszközei 's emeltyüi, jelesen az őstárgyaknak szorgalmas kutatása, gyűjtése, megmentése, megismertetése, ez utolsó évek óta mindinkább fejlődnek, műveltetnek, gyakoroltatnak.

Már e' foglenyomatka' megmentésének is mily szép az eredménye! Vele gyarapodott ismét a' honi palaeontologia. Általa gazdagítottatott a' hornyolt szarutlanócz' természetrajza negyedik új lelhely' tudomásával. Nekünk is nyújtott alkalmat arra, hogy az eddig alig neve szerint ismert tudományos tárgygyal és nevezetes ősemlőssel ismét jobban ismerkedünk meg.

Hogyha tehát igazán alapítani, öregbíteni kívánjuk honunk' serdülő őslénytanát, ha nagyszerűvé, virágzó, oktató, haszon-árasztó 's világhírűvé akarjuk tenni őslénytani gyűjteményeinket : kutassunk, gyűjtsünk, szerezzünk, mentsünk számukra annyi tárgyakat, ereklyéket és kincseket, a' mennyit lehet! követvén ebben academiái két tagtársunk, Tasner Antal és b. Eötvös József urak' dicséretes példáit.

ÖSZVES KIS GYÜLÉS, MÁJ. 29. 1854. 7 ór.

Kubinyi Ágoston igazg. és tiszt. tag' helyettes elnöklete alatt

Jelen : ugyanazok.